

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Юркової Ольги Анатоліївни
на тему «Чутки як соціальнокомунікаційний феномен»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 06 – Журналістика
за спеціальністю 061 – Журналістика

Актуальність теми дисертації.

Чутки як особливий різновид неформальних комунікацій потребують системного дослідження, яке б урахувало особливості появи, динаміки і трансформації цього соціальнокомунікаційного феномена в епоху інформаційних технологій. Актуальність дослідження зумовлена багатоаспектним використанням чуток для впливу на формування громадської думки, суспільство загалом з метою його поляризації, підриву демократичних практик та інформаційної безпеки держави.

У час використання новітніх технологій, поширення соціальних медіа чутки вийшли за межі суто неформальної комунікації з використанням каналів міжособистісного спілкування. Процеси конвергенції в медіасфері докорінно трансформують способи спілкування і донесення чуток до широкої спільноти користувачів. Інформація, миттєво поширювана в нових медіа, соцмережах, має високий потенціал впливу на формування суспільної свідомості. Дослідження мотивів створення і способів поширення чуток актуалізує питання свободи слова, свободи преси, адже чутки є заміником підтвердженої інформації і механізмом «передавання інформації за браком достовірних джерел або у випадках, коли офіційна інформація недостатня або неочікувана» (с. 17).

Результати дослідження типології чуток лежать в основі розроблення інструментарію протистояння маніпулятивним медіавпливам. Опрацювання та осмислення теоретичного та емпіричного матеріалу щодо чуток дає змогу розробити ефективну стратегію і тактику протидії негативним наслідкам поширення чуток в контексті організації кампаній з дезінформації, інформаційно-психологічних операцій на державному рівні.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Наукове дослідження О. Юркової націлене на вирішення комплексу наукових гіпотез щодо використання чуток як ефективного інструменту соціальних комунікацій між владою та суспільством у впливі на формування

громадської думки; існування зв'язку між типом чуток за експресивною ознакою та ступенем їхньої достовірності; існування взаємозв'язку зростання інтенсивності чуток із розвитком кризової ситуації в суспільстві (с. 21). Висунуті наукові гіпотези підтверджено науковими результатами дисертаційного дослідження.

Достовірність результатів дисертаційної роботи забезпечена широким опрацюванням теоретичних матеріалів та емпіричних джерел. Список використаних джерел охоплює 309 наукових праць вітчизняних та закордонних науковців, з них понад половину опубліковано в провідних журналах світу.

Теоретичні положення опираються на потужну емпіричну базу: анкети, інтерв'ю, чутки, які поширювалися в інформаційному просторі України з 24 лютого 2022 р. до 31 грудня 2023 р. Опрацьовано: 10 глибинних інтерв'ю основних експертів із комунікацій та інформаційної безпеки України; 2023 анкети соціологічного дослідження шляхом онлайн-опитування українців; 670 чуток та їхні інваріанти, які було ідентифіковано і проаналізовано під час моніторингу, контент-аналізу та дискурс-аналізу найпопулярніших російських і українських Telegram-каналів, українських медіа, дописів лідерів думок у Facebook, сайтів громадських організацій з медіаграмотності і протидії дезінформації в інформаційному просторі України.

Грунтовна теоретична та емпірична база проведеного дослідження забезпечує достовірність та обґрунтованість одержаних наукових результатів, які містять наукову новизну.

Уведення в науковий обіг результатів аналізу такої вагомої теоретичної та емпіричної бази зумовлює високий рівень наукової новизни дисертаційного дослідження. Так, вперше розкрито особливості чуток у системі соціальних комунікацій; запропоновано власну періодизацію досліджень чуток як особливого типу неформальних комунікацій; комплексно досліджено специфіку поширення чуток в інформаційному просторі України; розроблено комунікаційний інструментарій протидії чуткам в умовах російсько-української війни; визначено життєвий цикл чуток та встановила універсальний алгоритм їхнього поширення під час російсько-української війни. Крім того, у роботі удосконалено типологію чуток як неформальних комунікацій, запропоновано рекомендації щодо комунікаційних заходів протидії чуткам, а також розвинуто питання типології функціональних ознак.

Отже, в дисертаційній роботі поставлене наукове завдання виконано повністю, здобувачка повною мірою опанувала методологію наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження Ольги Анатоліївни Юркової заслуговує на високу наукову оцінку, що ґрунтується на результатах розвитку і збагачення новими знаннями та ідеями, перспективним баченням практичної реалізації наукових концепцій в царині теорії соціальних комунікацій.

Дисертаційна робота здобувачки Юркової О. А. є завершеною науковою працею і за своїм змістом повністю відповідає стандарту вищої освіти зі спеціальності 061 – Журналістика та напрямам досліджень відповідно до освітньої програми «Соціальні комунікації, журналістика».

Роботу виконано згідно з тематичними планами НДР КПІ ім. Ігоря Сікорського в межах наукової теми кафедри видавничої справи та редагування Навчально-наукового видавничо-поліграфічного інституту КПІ ім. Ігоря Сікорського «Соціальнокомунікаційний підхід до редагування різних видів видань» (номер державної реєстрації 0119U001582).

Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові збіги, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Юркової Ольги Анатоліївни є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Дисертаційна робота Юркової Ольги Анатоліївни повністю відповідає принципам академічної доброчесності.

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою. Основні наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, послідовно і логічно впливають з одержаних результатів, а також є належно аргументованими, обґрунтованими, відповідають поставленій меті і завданням дослідження. Дисертаційна робота має логічну композиційну побудову, складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 317 сторінок.

Структура роботи сформована цілком логічно і теоретично обґрунтовано, кожен розділ містить теоретико-прикладні розроблення й узагальнення. Дисертантка використовує спеціальну термінологію. Як позитивний аспект роботи відзначаємо широке застосування логічного членування тексту і подання переліків, що виражає співвідношення цілого і перерахованих частини одного логічного ряду. Така структуризація матеріалу, а також оптимальна візуалізація статистичних даних сприяють ефективному сприйняттю і розумінню результатів дослідження.

У вступі висвітлено актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету й

завдання дослідження; визначено об'єкт і предмет дослідження; висунуто гіпотези дослідження; схарактеризовано методи дослідження; визначено наукову новизну одержаних результатів та практичне значення отриманих результатів; висвітлено особистий внесок здобувачки в написання дисертаційного дослідження, апробацію результатів дисертації, публікаційну активність; розкрито структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження чуток» висвітлено історіографію проблематики дослідження, ретроспективний погляд на виникнення та поширення чуток, методологічні засади дослідження неформальних комунікацій.

У другому розділі «Особливості чуток як неформальних комунікацій» схарактеризовано підходи до розуміння феномена чуток, визначено алгоритми поширення чуток та їхній життєвий цикл в інформаційному суспільстві, проаналізовано вплив чуток на формування громадської думки, емоційно-психологічного стану українського суспільства. Вивчено особливості використання поняттєво-термінологічного апарату в контексті поглядів українських і західних дослідників. На думку дослідниці, «поширення більшості чуток можна описати як інформаційну хвилю різного масштабу і ступеня інтенсивності, коли відповідна чутка чи декілька чуток поступово насичують інформаційний простір, а згодом «гасяться» спростуванням чи іншою комунікаційною дією або «вмирають» при зміні інформаційного порядку денного (с. 119). Розробивши авторську модель життєвого циклу чуток з урахуванням часового виміру життя чуток та специфіки їх життєвих циклів, авторка пропонує визначати життєвий цикл чутки в цілому, не фокусуючись на окремих платформах, адже чутки не існують у замкненому просторі, а переходять між різними платформами, які динамічно змінюються, й офлайн-середовищем (с. 119). На її думку, коректно «розпочинати відлік життєвого циклу чутки не від першої її появи, а від події, яка спровокувала органічну чутку чи яку використали для просування штучної чутки» (с. 128).

Розроблено власне бачення функцій чуток у системі соціальних комунікацій. Використовуючи виявлені 16 основних алгоритмів поширення чуток в інформаційному просторі України, згенеровано універсальний алгоритм поширення чуток. Проаналізовано особливості функціонування чуток у системі соціальних комунікацій.

У третьому розділі «Комунікаційні заходи протидії чуткам в умовах російсько-української війни» висвітлено результати дослідження особливостей суспільного сприйняття та характеристик чуток в інформаційному просторі України, проаналізовано статистичні відомості опитування інтернет-користувачів, а також сформульовано рекомендації щодо комунікаційних заходів протидії чуткам.

Зважаючи на здатність чуток формувати емоційно-психологічний стан користувачів інформації в умовах ведення гібридної війни проти України, значну увагу надано вивченню типології чуток за експресивною ознакою та механізмам протидії їхньому негативному впливу. Типологічна диференціація чуток дала можливість обґрунтувати гіпотезу щодо існування зв'язку між типом чутки за експресивною ознакою та ступенем її достовірності. Найбільш поширений тип – чутки-страховиська – проєктуються на емоційний стан суспільства, викликаючи у людей страх. Проте, маючи ознаки фактів (час, місце, певна подія), вони надаються до спростування як недостовірні. Агресивні чутки ж часто базуються на «інсайдерській» або закритій інформації від «перших осіб», що унеможливорює їхнє перевірення за допомогою традиційних фактчекінгу та аналізу. Зі збільшенням кількості агресивних чуток нарастає й їхня емоційна інтенсивність. Елементи правдоподібності в недостовірних чутках роблять реципієнтів вразливими до таких повідомлень. Стаючи панівним суспільним дискурсом, агресивні чутки становлять загрозу для інформаційної безпеки держави (с. 163), а також можуть слугувати «підготовкою ґрунту» для інформаційних операцій (с. 201).

На думку дослідниці, значний сплеск появи нових чуток відбувся у період початку повномасштабного вторгнення, коли суспільство було у стані шоку і розгубленості. Цьому сприяли неналежні стратегічні комунікації між владними органами і суспільством (с. 157). Найпопулярніші чутки стосуються важливих особистих або суспільних питань, більшість із них є недостовірними та високоемоційними. Ефективними способами протидії чуткам більшість опитаних вважають комунікацію між владою, лідерами суспільної думки і суспільством, медіаграмотність та фактчекінг (с. 163).

Аналіз соціальнокомунікаційного поля чуток за результатами опитування інтернет-користувачів дозволив дисертантці встановити різновиди чуток у загальному ландшафті неформальної комунікації, серед яких чутки місцевого характеру, міжнародного характеру та національного масштабу. Про нестійкість і тривожність емоційно-психологічного стану українського суспільства свідчить значна кількість виявлених чуток внутрішньодержавного змісту в контексті війни: воєнні дії, хід війни загалом, розгубленість серед українських біженців, переселенці, просування позитивного іміджу влади, а також кілька блоків щодо дискредитації ЗСУ, державної влади, опозиції і представників громадянського суспільства.

Доцільно запровадити комплекс рекомендацій щодо комунікаційних заходів протидії чуткам. На думку дисертантки, медіа варто впровадити двофакторний фактчекінг через онлайн-інструменти і власні контакти або експертів, зайняти проактивну позицію щодо перевірення інформації. Державним структурам необхідно впровадити ефективну стратегію комунікації

з медіа, яка передбачатиме застосування релевантних методів реагування (інформування, підтвердження, спростування або рефреймінг), використання інструментів моніторингу інформаційного поля для нейтралізації небезпечних чуток, а також дотримуватися політики «єдиного голосу» і погоджень спільних меседжів від органів законодавчої і виконавчої влади.

Вагоме місце в комплексі заходів протидії чуткам займає освітня сфера. Акцентовано на необхідності впровадження навчальних програм, тренінгів, відеокурсу з медіаграмотності передусім для комунікаційних фахівців, політиків, посадовців, експертів. У контексті протистояння маніпулятивним медіавпливам, дезінформації, інформаційно-психологічним операціям на державному рівні доцільно в навчальних програмах передбачити теми про формування критичного ставлення до джерел інформації, «інсайдерської» інформації, особливо з високим емоційним навантаженням, про розрізнення і використання механізмів скарг на згенерований штучним інтелектом контент у соцмережах, про культуру написання цікавих і водночас правдивих заголовків і уникнення практики маніпулювання ними.

Розроблено алгоритми просування чуток за допомогою медіа і соціальних мереж. Ґрунтуючись на відповідях опитаних експертів з комунікацій та інформаційної безпеки на запитання, виокремлено експертні поради з протидії чуткам на різних рівнях. Важливою частиною протидії чуткам є система ефективних стратегічних комунікацій, складниками якої є: прозорість і публічність роботи державних органів; чесність і прямота висловлювань перших осіб; «політика єдиного голосу», коли різні держструктури стоять на єдиній інформаційній позиції; ефективна комунікація державних органів з медіа, лідерами суспільної думки; постійний моніторинг інформаційного поля для вчасної ідентифікації і реагування на потенційну кризу; превентивне інформування («щеплення») як елемент ситуативного антикризового реагування.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Наукові результати дисертації висвітлено у 15 наукових публікаціях здобувачки, серед яких: 4 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття в іноземному виданні; 2 розділи у колективних монографіях (Україна; Іспанія). Результати дисертації були апробовані на 8 наукових фахових конференціях.

Публікації здобувачки виконано на високому науковому, методологічному рівні. Для них властиво глибоке опрацювання вітчизняних і закордонних досліджень, оприлюднених у провідних рейтингових періодичних виданнях.

Високий рівень цитованості праць з питань функціонування різноманітних феноменів інформаційно-психологічного впливу на цільові аудиторії супроводжується належною культурою оформлення бібліографічних посилань. У наукових публікаціях дотримано принципи академічної доброчесності.

Отже, наукові результати, описані в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувачки.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення отриманих О. Юрковою результатів дослідження, вважаємо за необхідне висловити кілька думок, що потребують додаткових уточнень та обґрунтування.

1. Додаткових уточнень потребує, на наш погляд, неоднозначне твердження, що «появі та поширенню чуток сприяють умови сучасного життя, передусім розмаїття джерел інформації та інформаційна перенасиченість» (с. 18). Рациональність розмежування аспектів цього твердження лежить на перетині проблем медіаманіпулювання, медіабезпеки і дотримання свободи слова, свободи медіа, що є обов'язковою умовою цивілізованості суспільства.

2. У роботі трапляються підписи під рисунками у формі питальних речень: «Рис. 3.2. Чи поширювали респонденти чутки і якщо так, то за яких» (с. 150), «Рис. 3.3. В яких випадках респонденти довіряли чуткам» (с. 152). Вважаємо, що для дотримання прийнятої стилістики візуалізації матеріалу, підписи необхідно формулювати у формі розповідних речень.

3. За своєю вагомістю та інформативністю візуальні матеріали, подані в Додатку В «Результати соціологічного опитування користувачів мережі інтернет щодо взаємодії з чутками і впливу чуток», гідні бути розміщені в повному обсязі в основній частині дисертації. Це основний підсумок емпіричних досліджень, що є елементом наукової новизни та практичного використання результатів в науковій, навчальній, публіцистичних сферах.

Вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну вагомість результатів та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу.

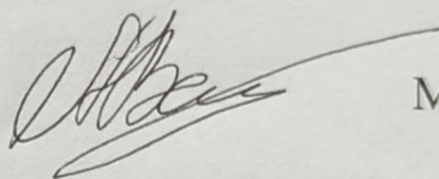
Вважаю, що дисертаційна робота здобувачки ступеня доктора філософії Юркової Ольги Анатоліївни на тему «Чутки як соціальнокомунікаційний феномен» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 06 – Журналістика. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю

відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувачка Юркова Ольга Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 06 – Журналістика за спеціальністю 061 – Журналістика.

Офіційний опонент:

доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету
«Львівська політехніка»,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор

Марія КОМОВА

Підпис М. В. Комової засвідчую
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»
к.т.н., доцент

Роман БРИЛИНСЬКИЙ

«24» травня 2024 року